

VZDĚLÁVÁNÍ ŽEN JAKO TÉMA ČESKÉ HISTORIOGRAFIE PO ROCE 1989

MARIE BAHENSKÁ

WOMEN'S EDUCATION AS A SUBJECT IN CZECH HISTORIOGRAPHY AFTER 1989

This contribution focuses on the subject of women's education in the Czech Lands as it is treated in local historiography of the twentieth and early twenty-first century, with focus on formation of this research direction after 1989. The author presents the key works on the subject, source materials, methodological approaches, and the most important research results. She follows the continuity and popularity of this direction in historical research and its reception in Central European context.

Keywords: history of education – Czech historiography – 20th century – women's history

DOI: 10.14712/23365730.2019.6

Dějiny žen jako samostatný předmět výzkumu a zájmu českých historiček a historiků se v domácí historické produkci výrazněji objevují od posledního desetiletí 20. století. Můžeme přitom sledovat značný kvantitativní i kvalitativní posun, rozšíření spektra výzkumných otázek, zpřesnění terminologie (mj. odlišení gender history od dějin žen) i metodologie¹ a vznik vědeckých pracovišť, která se daným tématem zabývají jako klíčovými, či dokonce jedinečnými (např. oddělení Gender & sociologie v Sociologickém ústavu Akademie věd ČR, v. v. i., nebo tým věnující se gender history na Ústavu historických věd Filozofické fakulty Univerzity Pardubice).

Frekventovanou součástí dějin žen tvoří v domácí historiografii téma dívčího vzdělávání, a to z mnoha důvodů. Za nejpodstatnější můžeme považovat dostatek pramenů osobní i institucionální provenience a spojitost s dalšími výzkumnými tématy (dějiny školství, pedagogiky a spolků). Osobní fondy, deníky, paměti a korespondence navíc často nabízejí čtivé a poutavé životní příběhy. Téma dívčího vzdělání však s sebou přináší také řadu problémových, nebo přinejmenším diskutabilních otázek. Především jde o definování samotného pojmu vzdělání. V 19. století se ve spojení s dívkami často zaměřovalo s výchovou, mnohdy bylo chápáno přímo jako její synonymum. Obojí, výchova i vzdělání, mělo totiž

¹ Např. Jana RATAJOVÁ, *Gender history jako alternativní koncept dějin*, in: Kateřina Čadková – Milena Lenderová – Jana Stráníková (eds.), *Dějiny žen aneb Evropská žena od středověku do 20. století v zajetí historiografie*, Pardubice 2006, s. 33–40; Daniela TINKOVÁ, „Žena“ – prázdná kategorie? *Od (wo)men's history k gender history v západoevropské historiografii posledních desetiletí 20. století*, in: K. Čadková – M. Lenderová – J. Stráníková (eds.), *Dějiny žen*, s. 19–32; Milena LENDEROVÁ – Božena KOPIČKOVÁ – Jana BUREŠOVÁ – Eduard MAUR (eds.), *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*, Praha 2009, s. 7–19.

za úkol dívku připravit k řádnému plnění očekávané životní role (tzn. manželka, matka a hospodyně). Je proto složité odlišit, co bylo považováno za běžnou součást dívčí výchovy a co přinášelo vědomosti a znalosti nad její rámec, tedy vzdělání ve smyslu, jak je chápeme dnes. Další důležitou otázkou je již zmíněná interdisciplinarita. Velmi těžko budeme v nedávné a současné historiografii hledat práce zabývající se výhradně dívčím vzděláním. Velká část takových textů je součástí syntéz věnovaných dějinám žen,² dějinám školství³ nebo všeobecných prací zabývajících se 19. stoletím vzhledem k tomu, že v této době se dívčí vzdělání jakožto institucionální formuje na úrovni odborné i univerzitní. Spojitost se vzděláváním dívek má výzkum dějin spolků a samosprávy, které ve většině měst a obcí hrály podstatnou roli při zakládání a podpoře dívčích škol.

Inspiraci pro výzkum bylo a je možné úspěšně hledat v sousedních zemích. Rakouská a německá historiografie věnují tématu dívčího školství a vzdělávání dostatečnou pozornost už několik desetiletí,⁴ práce rakouských historiků navíc vycházejí ze shodné legislativní základny. Zajímavé výsledky přináší polská historiografie, především díky monografiím Jadwigi Suchmiej.⁵ Obsáhlou, metodologicky podnětnou syntézu vydali před několika lety jako výsledek svého dlouhodobého projektu pracovníci Historického ústavu Slovenské akademie věd.⁶

V tomto příspěvku se pokusíme sumarizovat výsledky a připomenout hlavní trendy a směry bádání o ženách v českých zemích s důrazem na dívčí vzdělávání. Žena a její svět jako předmět výzkumu v domácí historiografii konce 20. století není nové, ale spíše znovuobjevené téma. Ze starších titulů připomeňme např. dílo Karla Stloukala⁷ či ve Státním nakladatelství krásné literatury, hudby a umění vydávané edice paměti a korespondence spisovatelek Karoliny Světlé⁸ nebo Elišky Krásnohorské.⁹ Za průkopnickou můžeme ovšem považovat studii Pavly Horské vydanou počátkem osmdesátých let, věnovanou otázce uplatnění žen v různých oblastech hospodářství na přelomu 19. a 20. století.¹⁰ Studie vychází ze statistických údajů a všímá si poměru žen a mužů v různých oborech výdělečné činnosti. Lze ji sice zařadit mezi texty z hospodářských dějin, ovšem vůbec poprvé s výrazným přihlédnutím k ženskému elementu.

² Z nejnovějších např. M. LENDEROVÁ – B. KOPÍČKOVÁ – J. BUREŠOVÁ – E. MAUR (eds.), *Žena v českých zemích*.

³ Josef CACH – Josef VALENTA, *Výchova a vzdělání v českých dějinách*, III/1, 1848–1914, Praha 1990.

⁴ Mj. Maria BLOCHMANN, „Lass dich gelüsten nach der Männer Weisheit und Bildung.“ *Frauenbildung als Emanzipationsgelüste 1800–1918*, Pfaffenweiler 1990; Marina TICHY – Waltraud HEINDL, „Durch Erkenntnis zu Freiheit und Glück“. *Frauen an der Universität Wien (ab 1897)*, Wien 1990; Elke KLEINAU, *Bildung und Geschlecht. Eine Sozialgeschichte des höheren Mädchenschulwesens in Deutschland vom Vormärz bis zum Dritten Reich*, Weinheim 1997; Margret FRIEDRICH, „Ein Paradies ist uns verschlossen ...“ *Zur Geschichte der schulischen Mädchenerziehung in Österreich im „langen“ 19. Jahrhundert*, Wien 1999; Ilse BREHMER, *Geschichte der Frauenbildung und Mädchenerziehung in Österreich. Ein Überblick*, Graz 1997.

⁵ Jadwiga SUCHMIEJ, *Udział kobiet w nauce do 1939 roku w Uniwersytecie Jagiellońskim*, Częstochova 1994; TÁŽ, *Działalność naukowa kobiet w Uniwersytecie we Lwowie do roku 1939*, Częstochova 2000.

⁶ Gabriela DUDEKOVÁ a kol., *Na ceste k modernej žene. Kapitoly z dejín rodových vzťahov na Slovensku*, Bratislava 2011.

⁷ Karel STLOUKAL, *Královny, kněžny a velké ženy české*, Praha 1941.

⁸ Karolína SVĚTLÁ, *Z literárního soukromí, I, Vzpomínky. Paměti. Literární dokumenty*, Praha 1959; TÁŽ, *Z literárního soukromí, II, Korespondence*, Praha 1959.

⁹ Eliška KRÁSNOHORSKÁ, *Výbor z díla, II, Studie, kritiky a paměti*, Praha 1956.

¹⁰ Pavla HORSKÁ, *K ekonomické aktivitě žen na přelomu 19. a 20. století. Příklady českých zemí*, Československý časopis historický 30, 1983, s. 711–743.

Prvotiny formujícího se samostatného oboru dějin žen se na konci devadesátých let 20. století staly knihy Mileny Lenderové,¹¹ Marie Neudorflové¹² a již zmíněné Pavly Horské.¹³ Téma každodennosti úzce spjaté se ženským světem čtivým způsobem přiblížila Pavla Vošahlíková.¹⁴ Ve všech těchto titulech je věnován velký prostor právě výchově a vzdělání dívek z měšťanských rodin a aristokratických kruhů. Autorky sledují typy dívčích škol, náplň a cíle výchovy dívek, možnosti jejich vzdělání v éře modernizace, úsilí o odborné vzdělání vedoucí k vlastní profesi, vstup na akademickou půdu. Objevují se zde ale i nová pole výzkumu: proměna ženské role v rodině a společnosti, veřejná činnost žen, genderové aspekty v profesním uplatnění. Monografie výše uvedených autorek se zároveň vyznačovaly popularizačním stylem, díky němuž se výsledky bádání o ženách staly čtenářsky přitažlivými i pro laickou veřejnost. Snahu vyrovnat zpoždění oproti západoevropské historiografii potvrzuje také zdařilý sborník z jedné z prvních oborových konferencí, pořádané v roce 1993 Archivem hlavního města Prahy a Nadací pro gender studies, vydaný pod názvem *Žena v dějinách Prahy*¹⁵ a zabývající se rozličnými problémy a činnostmi žen různých sociálních vrstev napříč stoletími.

Zatímco v německé a rakouské historiografii se už objevovaly práce více specializované, zaměřené například na konkrétní regiony nebo témata, domácí historická produkce nutně přinášela nejprve všeobecná a faktograficky obsáhlá díla. Ta usilovala o celkový přehled dějin žen v českých zemích a shrnovala především jejich spolkovou, filantropickou a vlasteneckou činnost, vzdělávání a profesní uplatnění. Ve většině výše uvedených prací nalézáme propojení spolkové činnosti žen a jejich vzdělání, sepětí s dějinami školství (legislativně i z hlediska pedagogických teorií). Badatelskému zájmu se výzkum dívčího školství a ženských spolkových aktivit těšil i v následujícím desetiletí, kdy se dařilo zpracovávat dějiny jednotlivých škol a vzdělávacích spolků, velmi často s důrazem na vlastenecké aktivity ženské části společnosti.¹⁶ Pozornost byla přitom věnována převážně národnostně českému ženskému hnutí jako nedílné a významné součásti hnutí celonárodního, zejména ve smyslu kulturním a osvětovém; jedinou výjimku představuje článek Pavly Horské,¹⁷ věnovaný německým ženským spolkům v Čechách.

Po dílech, která můžeme s trochou nadsázky nazvat pozitivistickou základnou, následovaly obsahově i chronologicky úzce vymezené edice a antologie, o nichž se zmíníme dále. Prozatím uveďme jen v obecné rovině, že díky pečlivé heuristice a ediční práci začalo

¹¹ Milena LENDEROVÁ, *K hřichu i k modlitbě. Žena v minulém století*, Praha 1999.

¹² Marie NEUDORFLOVÁ, *České ženy v 19. století. Úsilí a sny, úspěchy a zklamání na cestě k emancipaci*, Praha 1999.

¹³ Pavla HORSKÁ, *Naše prababičky feministky*, Praha 1999.

¹⁴ Pavla VOŠAHLÍKOVÁ, *Jak se žilo za časů Františka Josefa I.*, Praha 1996.

¹⁵ Jiří PEŠEK – Václav LEDVINKA (ed.), *Žena v dějinách Prahy. Sborník příspěvků z konference Archivu hl. m. Prahy a Nadace pro gender studies 1993*, Praha 1996.

¹⁶ Marie BAHENSKÁ, *Počátky emancipace žen v Čechách. Dívčí vzdělávání a ženské spolky v Praze v 19. století*, Praha 2005; Jana BRABENCOVÁ, *Ženská otázka a česká společnost v průběhu 19. a na počátku 20. století: vývoj vyššího dívčího vzdělání*, Studie k sociálním dějinám 4, 1999, s. 169–192; Milena SECKÁ, *Americký klub dam. Krůček k ženské vzdělanosti*, Praha 2012; Helena SMĚŘIČKOVÁ, *První české dívčí gymnázium. Sborník ke 100. výročí založení*, Praha 1990; Jana STRÁNIKOVÁ, *Výchova a vzdělávání dívek na cestě k moderní občanské společnosti. Genderové a sociální aspekty socializace mládeže v období 1774–1868*, Pardubice 2013; Irena ŠTĚPÁNOVÁ, *Spolek Domácnost a jeho česká Kuchařská škola – specifický přínos pro emancipaci*, Folia Ethnographica 33, 1999, s. 9–18; TÁŽ, *Zařizování prvního českého penzionátu pro dívky v Praze*, Paginae historiae 7, 1999, s. 112–125.

¹⁷ Pavla HORSKÁ, *Die deutschen Frauenvereine in Böhmen*, Germanoslavica 21, 1995, s. 117–121.

kritické vydávání ženské korespondence, deníků a pamětí.¹⁸ Zmínit je nutno také četné práce hlásící se k biografické metodě. Životopisy, ať už rozsáhlejší studie v odborných časopisech,¹⁹ monografie,²⁰ nebo tematické biografické sborníky,²¹ vycházející obvykle z nově zpřístupněných nebo nově interpretovaných archivních pramenů, se staly nedílnou součástí problematiky dějin žen. Do všech prací tohoto typu se otázka dívčího vzdělávání více či méně promítá. Odrážejí se v nich například postoje ke vzdělání podle jednotlivých sociálních vrstev (mj. jeho dostupnost, ocenění, finanční význam, prestiž, která je mu přikládána), podle regionu nebo ekonomických poměrů.

Vzhledem k relativně rychle rostoucímu počtu publikací v uplynulých dvaceti letech a širokému spektru témat, jimž se jejich autorky a autoři věnují, se pokusíme o jejich stručné představení a rozřídění podle chronologického, metodologického a obsahového kritéria. Poměrně snadno můžeme odlišit práce zabývající se obdobím novověku, „dlouhým“ 19. stoletím a vývojem po roce 1918, respektive 1945. K respektovaným autorkám mladší generace, které svou pozornost soustředily na novověk, se řadí především Michaela Hrubá, Daniela Tinková a Alice Velková.²² Jejich knižní výstupy čtenářům představují například změny ve zdravotní péči a ve vnímání ženského těla spjaté s nástupem novověku a osvícenství, každodenní život venkovských i měšťanských rodin včetně vzhledu do ženského životního prostoru, otázky dědického a manželského práva nebo raně novověkou zbožnost. V posledních letech se objevily podnětné práce autorské dvojice Lucie Storchové a Jany Ratajové,²³ v nichž se pojí historické metody s využitím genderové a jazykové analýzy.

Na počátku výzkumu dějin žen v období 19. století stála, jak již bylo řečeno, Milena Lenderová. Na svou prvotinu navázala řadou pozoruhodných prací a téma postupně prohlubovala k dílčím otázkám, dotýkajícím se žen z převážně měšťanského a šlechtického prostředí. Její práce jsou věnovány například ženským deníkům,²⁴ životu aristokra-

¹⁸ Staršími pracemi tohoto typu, které se ovšem nevymezovaly jako součást bádání o ženách, ale byly spojeny s osobnostmi české literatury a chápány jako součást literární tvorby autorek, je již zmíněné souborné vydání korespondence a vzpomínek Karoliny Světlé a Elišky Krásnohorské. Viz K. SVĚTLÁ, *Z literárního soukromí I, II*; E. KRÁSNOHORSKÁ, *Výbor z díla*.

¹⁹ Taťjana SPUNAROVÁ, *Klára Špecingrová, první česká knihovnice*, Sborník Národního muzea 1983, řada C, s. 203–223.

²⁰ Hana HAVLÚJOVÁ, *Okouzlení Egyptem. Ludmila Matiegková*, Praha 2005; Josef JOHANIDES, *Magdalena Dobromila Rettigová*, Rychnov nad Kněžnou 1995; Milena LENDEROVÁ, *Zdenka Braunerová*, Praha 2000; TÁŽ, *Tragický bál. Život a smrt Pavliny ze Schwarzenbergu*, Praha – Litomyšl 2004; TÁŽ, *Dcera národa? Tři životy Zdeňky Havlíčkové*, Praha – Litomyšl 2013; Robert SAK – Zdeněk BEZECNÝ, *Dáma z rajskeho ostrova*, Praha 2000; Robert SAK, *Salon dvou století. Anna Lauermannová-Mikschová a její hosté*, Praha 2003; Irena ŠTĚPÁNOVÁ, *Renáta Týršová*, Praha – Litomyšl 2005; TÁŽ, *Teréza Nováková*, Praha 2008; Pavla VOŠAHLÍKOVÁ – Jiří MARTINEK, *Cesty k samostatnosti. Portréty žen v éře modernizace*, Praha 2010.

²¹ Božena NĚMCOVÁ, *Sborník ke 140. výročí úmrtí*, Praha 2002.

²² Michaela HRUBÁ, *Zvonění na sv. Alžbětu. Odras norem a sociální praxe v životních strategiích měšťanek na prahu raného novověku*, Praha 2011; Daniela TINKOVÁ, *Tělo, věda, stát. Žrození porodnice v osvětské Evropě*, Praha 2010; Alice VELKOVÁ, *Krutá vrchnost, ubozí poddani? Proměny venkovské rodiny a společnosti v 18. a první polovině 19. století na příkladu západočeského panství Štáhlavy*, Praha 2009.

²³ Jana RATAJOVÁ – Lucie STORCHOVÁ, *Děti roditi jest Božské ovotce. Gender a tělo v českojazyčné babické literatuře druhé poloviny 18. století*, Praha 2010; TYTĚŽ, *Žena není příšera, ale nejmilejší stvoření boží. Diskursy manželství v české literatuře raného novověku*, Praha 2009; TYTĚŽ, *Nádobý mlde, hlavy nemající? Diskursy panství a vdovství v české literatuře raného novověku*, Praha 2008.

²⁴ Milena LENDEROVÁ, *Eva nejen v ráji. Žena v Čechách od středověku do 19. století*, Praha 2003; TÁŽ, *A ptáš se, knížko má... Ženské deniky 19. století*, Praha 2008; TÁŽ, *Osobní deník a korespondence – snaha o prezentaci, autoreflexi nebo (proto)literární vyjádření?*, Pardubice 2004.

tek,²⁵ zapojení žen do placených profesí,²⁶ ženské kriminalitě²⁷ nebo nejnověji problematice vnímání ženského těla a tělesnosti vůbec.²⁸ Komplexní moderní monografii o dějinách žen v českých zemích pak představil autorský tým vedený Milenou Lenderovou v roce 2009.²⁹ V této syntéze se podařilo propojit chronologii dějin žen s tematicky vymezenými kapitolami, seřazenými tak, aby v co největší míře odpovídaly důležitosti a proměnám ženských aktivit a rolí v po sobě jdoucích historických epochách. Vzdělání, respektive studiu je věnována kapitola týkající se profesního uplatnění, k němuž byla odborná průprava v konkrétních oborech nezbytným předpokladem. Pozornost si zasluhuje úvodní teoretická kapitola, která shrnuje a objasňuje užívané termíny, metodologii a přináší komentovaný přehled literatury o tzv. ženských dějinách v české historiografii počínaje první polovinou 19. století. Zájem o ženy v 19. století je zřetelný v pracích Ireny Štěpánové a Mileny Secké, jejichž dlouhodobým předmětem bádání se stala mj. rodina Náprstkova.³⁰

Výsledky výzkumu orientovaného na první polovinu 20. století, především na změnu postavení žen, kterou přinesl vznik samostatného státu, nacházíme v knihách a studiích Jany Burešové,³¹ Jany Malínské³² a Dany Musilové.³³ Novým předmětem zájmu se v těchto pracích stává podíl žen na politické činnosti, nejprve jejich účast v politických stranách a úsilí o všeobecné volební právo, po zrodu Československa členství a aktivity v zastupitelských institucích.

K nejméně početným publikacím patří prozatím ty, které se orientují na ženské dějiny po roce 1945. První kroky v tomto směru činí Denisa Nečasová.³⁴ Důležitou součástí genderového výzkumu pro konec 20. století s přesahem do současnosti a zároveň dokladem interdisciplinárních přesahů mezi historickými a sociologickými metodami jsou publikace vzešlé ze Sociologického ústavu Akademie věd ČR.

S přibývajícím počtem monografií a studií jsou jasně viditelné proměny metodologického přístupu ke zkoumání úlohy a významu žen v dějinách. Můžeme konstatovat, že od pozitivistických a převážně prosopografických textů vede cesta k využívání komparace, textové a genderové analýzy, statistiky a zčásti také k sociologickým přístupům (zejména pro výzkum soudobých dějin). Důraz na shromažďování a představování faktů je zjevný především v raných pracích věnovaných ženské otázce, přinášejících základní platformu pro další výzkumy. Shrnutí stěžejních údajů se nutně muselo stát předpokladem pro určení

²⁵ TÁŽ, *Tragický bál*.

²⁶ TÁŽ, *Vstup žen do světa placené práce*, Studie k sociálním dějinám 6, 2001, s. 184–190.

²⁷ TÁŽ, *Chytíla patrola aneb Prostituce za Rakouska i republiky*, Praha 2002.

²⁸ Milena LENDEROVÁ – Vladan HANULÍK – Daniela TINKOVÁ, *Dějiny těla. Prameny, koncepty, historiografie*, Červený Kostelec 2013; TITÍŽ, *Tělo mezi medicinou a disciplinou. Proměny lékařského obrazu a ideálu lidského těla a tělesnosti v dlouhém 19. století*, Praha 2014.

²⁹ M. LENDEROVÁ – B. KOPIČKOVÁ – J. BUREŠOVÁ – E. MAUR (eds.), *Žena v českých zemích*.

³⁰ Milena SECKÁ – Ludmila SOCHOROVÁ – Irena ŠTĚPÁNOVÁ, *Ženy rodiny Náprstkovy*, Praha 2001; Milena SECKÁ, *Josefa Náprstkova a České průmyslové muzeum*, Český lid 79, 1992, s. 297–305; Milena SECKÁ – Martin ŠAMAL, *Byl to můj osud... Zápisky Josefy Náprtkové*, Praha 2014; Milena SECKÁ, *Jen Náprstkova, prosím... Neobyčejný život v dobových pramenech*, Praha 2016.

³¹ Jana BUREŠOVÁ, *Proměny společenského postavení českých žen v první polovině 20. století*, Olomouc 2001.

³² Jana MALÍNSKÁ, *Do politiky prý žena nesmí – proč? Vzdělání a postavení žen v české společnosti v 19. a na počátku 20. století*, Praha 2005; TÁŽ, *Žena v politice: (ne)žádoucí*, in: Jana Malínská – Marie Bahenská (edd.), *Ženy a politika (1890–1939)*, Praha 2014, s. 144–168.

³³ DANA MUSILOVÁ, *Z ženského pohledu. Poslankyně a senátorky Národního shromáždění Československé republiky 1918–1939*, České Budějovice 2007.

³⁴ Denisa NEČASOVÁ, *Buduj vlast – posilíš mír! Ženské hnutí v Československu 1945–1955*, Brno 2011.

dalších směrů bádání a pro zvolení vhodných metodologických přístupů. K nim se postupně řadila např. biografická nebo komparativní metoda, genderový přístup, analýza ego-dokumentů či dobové publicistiky. Souhrn výsledků, postupů a proměn v bádání o ženách přinesla na jaře 2006 mezinárodní oborová konference pořádaná Univerzitou Pardubice.³⁵ Dílčími tématy se zabývaly konference inspirované postavením žen v uměleckých oborech (*Žena umělkyně na přelomu 19. a 20. století*, Roztoky u Prahy 2005) nebo zvolením první ženy do českého zemského sněmu (*Ženy a politika 1890–1938*, Praha 2012). Důležitou roli pro pochopení proměny ženské role ve společnosti a rodině, rozvíjení jejího vzdělání a sebereflexi mají tematické edice³⁶ nebo antologie dobových textů,³⁷ které mohou zároveň sloužit jako výukový materiál.

Na předcházejících řádcích jsme již naznačili, jakými konkrétními otázkami se česká historiografie ve spojení s ženskou otázkou v minulých letech zabývala. Bohatě jsou zastoupeny právě publikace soustřeďující se na výzkum dívčího školství v 19. století. Kromě již uvedených prací připomeňme Františka Morkese³⁸ a výstavní i publikační aktivity Národního pedagogického muzea a knihovny J. A. Komenského.³⁹ Z nejnovějších počínů lze zmínit edici kroniky dívčího gymnázia Minerva,⁴⁰ záslužné je v této souvislosti zpracování obsáhlého archivního fondu této školy v Archivu hlavního města Prahy.⁴¹ Pozornost je také věnována učitelství jako jedné z typicky ženských profesí, sociálnímu a ekonomickému zařazení studujících dívek či finančnímu zázemí dívčích škol.⁴² V monografiích věnovaných dějinám školství a pedagogiky nacházíme také kapitoly zaměřené právě na dívčí vzdělání, obvykle ovšem ve vztahu ke státní školské legislativě. Díky řadě vzniklých diplomových a disertačních prací na pražských i mimopražských univerzitách však můžeme sledovat nejen plošná a státní opatření ve vztahu k dívčímu školství, ale i specifika jednotlivých regionů, např. vazbu škol na městské radnice, zaměření vzdělávacích institucí podle místní situace apod.

Na výsledky bádání o dívčím školství přímo navazují dílčí studie zaměřené na uplatnění žen v kvalifikovaných, zejména intelektuálních profesích (učitelky, lékařky, novinářky, překladatelky). Otázka různých typů zaměstnání žen a jejich proměn v průběhu doby

³⁵ 4. pardubické bienále. Tzv. dějiny žen aneb Evropská žena od středověku do 20. století v zajetí historiografie, Pardubice 27.–28. dubna 2006.

³⁶ Např. Milan VOJÁČEK et al., *Marie Červinková-Riegrová, Zápisky, I, 1880–1884*, Praha 2009; Milan VOJÁČEK et al., *Marie Červinková-Riegrová, Zápisky, II, 1885–1886*, Praha 2013; M. SECKÁ – M. ŠÁMAL, *Byl to můj osud*.

³⁷ Jana ENGLOVÁ, *Žena v 19. století v dokumentech*, Ústí nad Labem 2003; Marie BAHENSKÁ – Libuše HEČZKOVÁ – Dana MUSILOVÁ, *Ženy na stráž! České feministické myšlení 19. a 20. století*, Praha 2010; Libuše HEČZKOVÁ – Kateřina SVATOŇOVÁ (ed.), *Jus sufragii. Politické projevy Boženy Víkové-Kunětické z let 1890–1926*, Praha 2012; Marie BAHENSKÁ – Libuše HEČZKOVÁ – Dana MUSILOVÁ, *O ženské práci. Dobové (sebe)reflexe a polemiky*, Praha 2014.

³⁸ František MORKES, *Nezapomenutelná vyšší dívčí škola. Ke 140. výročí 1863–2003*, Praha 2003.

³⁹ Např. František MORKES – Markéta PÁNKOVÁ – Alena MATYÁŠOVÁ, *Vzdělávání dívek v Čechách*, Praha 2006 (katalog ke stejnojmenné výstavě).

⁴⁰ Milada SEKYRKOVÁ (ed.), *Minerva 1890–1936. Kronika prvního dívčího gymnázia v habsburské monarchii*, Praha 2016.

⁴¹ Archiv hlavního města Prahy, fond Dívčí gymnasium „Krásnohorská“ Praha II – Nové Město, Vodičkova ul. 22 (1890–1953). Inventář viz <http://www.ahmp.cz/page/docs/AP-518-gymnazium-krasnohorska.pdf>.

⁴² Pavla VIDLÁKOVÁ – Milena LENDEROVÁ, „...Skvrny něžného pohlaví“ aneb Soukromý život prvních učitelek v Čechách, *Studie k sociálním dějinám* 3, 1999, s. 133–144; Marie BAHENSKÁ, *Povolání: žena. K otázce vzdělávání lékařek a učitelek v českých zemích v 19. století*, in: Josef Tomeš, *Ženy ve spektru civilizací. K proměnám postavení žen ve vývoji lidské společnosti*, Praha 2009, s. 53–62; Marie BAHENSKÁ, *Postavení českých učitelek a jeho proměna po 28. říjnu 1918*, *Střed. Časopis pro mezioborová studia střední Evropy* 3, 2011, supl. 1, s. 159–168.

modernizace je však v porovnání se sousedními státy, zejména Německem a Rakouskem, zpracována zatím okrajově.⁴³ Problémem je kromě nedostatku a nevyváženosti pramenů také zprofanování tématu před rokem 1989, kdy bylo spojováno výhradně s dělnickým hnutím a značně ideologizováno.

Dostatečně zpracovanou, s osvětou a vzděláváním úzce související tematikou je ženská spolková činnost. Na činnosti spolků je dokládáno, jaký typ veřejných aktivit byl pro ženy přijatelný, veřejností očekávaný či dokonce žádoucí. Souborná syntéza o ženských spolcích sice nevznikla, ale plnohodnotně ji nahrazují četné monografie a studie o jednotlivých spolcích nebo typech spolkové práce, včetně zařazení ženských spolků do širšího kontextu. Spolkové činnosti jako nejčastějšímu a nejranějšímu projevu ženské veřejné aktivity je také věnován dostatečný prostor v dosavadních syntézách.

Přes obsáhlý výčet studií, monografií nebo edic pramenů a obsáhlý záběr výzkumu věnovaného ženám je zjevné, že téma vzdělávání v tomto výzkumu sehrávalo a sehrává podstatnou, ne-li vůbec nejvýznamnější roli. Přesto stále existují témata, která na hlubší analýzu nebo interpretaci teprve čekají.

MARIE BAHENSKÁ

Die Frauenbildung als Thema der tschechischen Historiografie nach 1989

ZUSAMMENFASSUNG

Die Geschichte der Frauen als selbstständiger Untersuchungsgegenstand erscheint in der tschechischen Historiografie im letzten Jahrzehnt des 20. Jahrhunderts. Erstlingswerke der sich herausbildenden selbstständigen Disziplin Geschichte der Frauen waren die Bücher von Milena Lenderová, Marie Neudorflová und Pavla Horská. Sie bedeuteten eine grundlegende Verlagerung des Interesses an der Frauenfrage und eröffneten neue Forschungsfelder: die Stellung und Rolle der Frau in Familie und Gesellschaft, das Wirken von Frauen in der Öffentlichkeit, die Entwicklung der Mädchenbildung sowie Genderaspekte im Berufsleben. Als erstes entstanden faktografisch reichhaltige Werke, die um eine Gesamtübersicht über die Geschichte der Frauen in den böhmischen Ländern bemüht waren. So richtete sich das Interesse der Forscher auf die Untersuchung des Mädchenschulwesens und der Tätigkeit von Frauenverbänden, beides in Verbindung mit patriotischer Betätigung. Es folgten Editionen und Anthologien, kritische Ausgaben von Korrespondenzen, Tagebüchern und Memoiren, Biografien. Mit der wachsenden Zahl von Monografien und Studien werden die Veränderungen im methodologischen Zugang zur Erforschung der Rolle und Bedeutung der Frauen in der Geschichte deutlich: von positivistischen und prosopografischen Texten hin zur Nutzung von Vergleich, Text- und Genderanalyse. Eine Zusammenfassung der Schwerpunkte war die Voraussetzung für die weitere Richtungweisung der Forschung und für die Wahl geeigneter methodologischer Zugänge. Hinzu kamen nach und nach beispielsweise die biografische oder komparative Methode, der Genderzugang, die Analyse von Ich-Dokumenten bzw. der zeitgenössischen Publizistik. Eine Zusammenfassung der Ergebnisse, Zugänge und Veränderungen in der Frauenforschung brachte die im Frühjahr 2006 in Pardubice veranstaltete internationale Konferenz, auf der zu den ersten Referaten gerade theoretische, auch den breiteren europäischen Kontext berücksichtigende Beiträge gehörten. Verhältnismäßig zahlreich vertreten sind in der einheimischen Historiografie Publikationen, welche sich auf die Erforschung des Mädchenschulwesens im 19. Jahrhundert konzentrieren. Sie stellen verschiedene Typen der Mädchenschulen vor, sei es unter dem Aspekt der Klassenstufen oder der beruflichen Orientierung, ferner das Lehramt als typischen Frauenberuf, die soziale und ökonomische Einordnung der studierenden Mädchen oder das finanzielle Hinterland der Mädchenschulen.

⁴³ Nejnověji viz Marie BAHENSKÁ – Libuše HECKOVÁ – Dana MUSILOVÁ, *Nezbytná, osvobozující, pomlounaná. O ženské práci*, České Budějovice 2017.

In den Monografien zur Geschichte des Schulwesens und der Pädagogik finden sich auch Kapitel, die gerade die Bildung der Mädchen thematisieren. Trotz des umfassenden Verzeichnisses von Studien, Monografien oder Quelleneditionen und des reichen Ausmaßes der Frauenforschung wird deutlich, dass es noch immer Themen gibt, die einer eingehenderen Analyse oder Interpretation erst noch harren.

Deutsche Übersetzung Wolf B. Oerter

Marie Bahenská
Masarykův ústav a Archiv Akademie věd ČR, v. v. i.
bahenska@mua.cas.cz